

Zusammenfassung

Als 1920 feststand, dass Nordschleswig zukünftig zu Dänemark gehören sollt, während das übrige Schleswig weiterhin deutsch blieb, entstand südlich der neuen Grenze eine neue Situation für den dänisch gesinnten Teil der Bevölkerung. Während es bisher die großen nordschleswigschen Vereine, der Schulverein, der Wählerverein und der Sprachverein gewesen waren, die die Dänen in politischen und kulturellen Belangen repräsentiert hatten, mussten die dänischen Südschleswiger nun lernen, auf eigenen Beinen zu stehen. Mit Hilfe Dänemarks machten sie sich daher daran, neue dänische Institutionen und Verbände zu gründen so dass die existierende Minderheit zukünftig gegenüber ihrer Umgebung geschlossen auftreten konnte und die dänische Gesinnung nicht nur aufrechterhalten, sondern auch ausgebaut werden konnte. Auf welche Weise versuchte man, die dänisch gesinnten Südschleswiger zu organisieren und wie reagierten diese darauf? Dies ist für einige Landgemeinden der 2. Abstimmungszone untersucht worden und die Ergebnisse dieser Untersuchung werden in diesem Aufsatz präsentiert. Insgesamt gesehen zeigt es sich, dass die dänisch gesinnten Familien nicht ohne Weiteres alle neuen Angebote annahmen und dass die Identifikation mit Dänemark als Vaterland nicht unbedingt eine automatische Identifikation mit den neuen Organisationen der dänischen Minderheit bedeutete.

Anmeldelser

Alberts, Klaus: *Volksabstimmung 1920. Als Nordschleswig zu Dänemark kam. Boyens, 2019, 199 sider.*

Schlürmann, Jan: 1920. Eine Grenze für den Frieden. Die Volksabstimmung zwischen Deutschland und Dänemark. *Wachholtz, 2019, 240 sider.*

100-året for den dansk-tyske grænse af 1920 har også fået historikere i Slesvig-Holsten til at skrive bøger om begivenhederne dengang, hvor de skildres og sættes i perspektiv. Som nord for grænsen er resultatet foreløbig kun i beskeden omfang blevet nye forskningsresultater. Troels Finks *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920* I-III fra 1978-79 står fortsat som det videnskabelige hovedværk om grænsedragningens politiske historie. Historiske jubilæer giver åbenbart sjældent mulighed for grundlæggende studier. De står først og fremmest i formidlingens tegn. Det er også under denne synsvinkel, Klaus Alberts' og Jan Schlürmanns bøger skal ses og vurderes. Hvilken af dem bliver den nye, tysksprogede standardfremstilling om emnet?

Schlürmanns bog er det sikre valg. Skønt længst i sidetal er den med sit mindre format den mest kompakte fremstilling af de to. Den er også den strammest disponerede. Kronologien er den røde tråd i en symmetrisk fremstilling af den dansk-tyske grænsekonflikt. Udgangspunktet er det gamle hertugdømme Slesvig og konflikten etablering før midten af 1800-tallet samt dens eskalering under de slesvigske krige og det preussiske styre. I centrum står konfliktens kulminering med Slesvigs deling i 1920, og derefter følges dens langtrukne nedtrapning frem imod vor tids fredelige forhold. Fremstillingen er afbalanceret. Den er skrevet med klar distance til de nationale diskurser, men uden irriterende baglogskab. Dansksproget forskning er pænt repræsenteret på litteraturlisten, Finks ovennævnte værk dog kun med sit tredje bind. Tilsvarende er Franz von Jessens håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie på kildelisten, men ikke hans håndbog i det slesvigske spørgsmåls historie, hvor tiden 1918-20 ellers behandles.

Det indledende rids af hertugdømmet Slesvigs historie fra dets opståen i middelalderen til 1864 kommer fint omkring dets navne, afgrænsning (hvor Fanø dog fejlagtigt medregnes til Slesvig), Abelslægten og Schauenburgerne, 1460 i ny fortolkning, de mange delinger og hertuginjer, slesvigske identitet, sprogforhold, helstaten, de nationale bevægelser, den

slesvig-holstenske opstand og Treårskrigen. Desuden behandles her forfatningskonflikten (hvor fællesforfatningen fra 1854 dog misforstås som en forfatning kun for kongeriget og Slesvig og sammenrodes med hertugdømmets særforfatning fra samme år og hvor Novemberforfatningen fra 1863 heller ikke forstås helt rigtigt) – sluttende med krigen i 1864. Det følgende kapitel om Slesvig og Preussen-Tyskland 1864-1914 fungerer ligeledes som baggrundsorientering. Heller ikke her gør enkelte skønhedspletter (Askov henlægges til Nordslesvig og redaktør jessen gøres til indfødt flensborger) afbræk i en solid fremstilling med sikre vurderinger.

De tre næste kapitler udgør bogens hoveddel. Det første følger det slesvigske spørgsmål under Første Verdenskrig, hvilket vil sige fra krigens udbrud i august 1914 og indtil årsskiftet 1918/19. Også her kommer forfatteren godt rundt om begivenhederne. H.P. Hanssens initiativer står centralt i fremstillingen, der også medtager reaktionerne og modforslagene blandt de tyske nordslesvigere og i Slesvig-Holsten. Ved behandlingen af Aabenraa-resolutionen fremgår det ikke tilstrækkelig klart, at opfattelsen af Flensborg som hørende til Nordslesvig, om end ikke det danske Nordslesvig, sammen med ønsket om en afstemning her samtidig med den i Nordslesvig, var et mindretalsvotum med kun to navne under. Alternative bestræbelser, hen imod slesvig-holstensk autonomi henholdsvis en grænse ved Dannevirke, behandles ligeledes. Kapitlet om Slesvig på fredskonferencen og i Versaillesfreden giver tilsvarende kompetente skildringer af såvel den danske regerings som de nationalkonservative Dannevirkemænds og den tyske regerings og Det tyske Udvalgs standpunkter.

Den internationale Kommissions virke, afstemningskampen og afstemningsresultaterne får deres eget kapitel, der også runder alternative grænseforslag som Tiedje-linjen fremsat fra tysk side, Claudel-Heftye-linjen indstillet af et mindretal i kommissionen og en internationalisering af Flensborg og resten af anden zone krævet af Flensborgbevægelsen. Når det fremstilles, som om Tyskland den 15. juni underskrev "den tresidede traktat" mellem Tyskland, de allierede og Danmark, er det dog ikke rigtigt. Tyskland havde da regeringskrise, og det blev i stedet til, at der alene blev indgået en "tositet traktat" mellem de allierede og Danmark af 5. juli, hvormed Danmark opnåede suveræniteten over første zone med tilbagevirkende kraft til den 15. juni. Kapitlet skildrer kort festlighederne på begge sider.

De to sidste kapitler behandler årene fra 1920 til nu. Rigtigt fremhæver Schlürmann her med Frank Lubowitz, at det empiriske grundlag for Clausen-linjen – den senere 1920-grænse – daterer sig fra 1880'erne. Han påpeger ligeledes rigtigt den store diskrepans mellem stemmer for Tyskland og Danmark i første og anden zone og den betydeligt lavere tilslutning til henholdsvis det tyske og det danske mindretal efterfølgende. Kapitlerne giver

atter et vel afrundet billede her med fokus på mindretalsspørgsmål, grænse- og sedragningsudfordringer, infrastruktur, valutaproblemer m.m. Med rette sætter bogen skel i 1933, så nazismens ansvar for den langtrukne forsoning synliggøres, men Sydslesvig-hjem-kampagnen efter 1945 og Københavns Bonn-erklæringerne nævnes naturligvis også. Den udmærkede bog klinger ud med at lægge det op til kommende generationer, hvor meget dansk-tysk grænse, der skal være i fremtiden.

Alberts' bog har fortrinnet på visse områder. Det gælder således kort og illustrationer. Hvor de i Schlürmanns bog er samlet på indskudte sider i midten, er de hos Alberts jævnt fordelt ud over hele bogen, hvilket fremmer sammenhængen mellem tekst og billeder, og det større format giver bedre muligheder ikke mindst for at vise gode kort over 1500-1600-tallets delinger og 1800-tallets forskellige forslag til deling af Slesvig, ligeledes af de forskellige zonegrænser og alternative grænseforslag 1918-20. Alberts bringer også fyldige, ofte fuldstændige uddrag af centrale kilder. Om det er en fordel eller en ulempe for læseligheden, må den enkelte læser vurdere ud fra sit individuelle behov, men det skal nævnes her som en facilitet ved bogen.

Alberts' fremstilling bygger så vidt ses udelukkende på tysksprogede kilder og litteratur. Danske kilder benyttes imidlertid via den tosprogede serie *Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie*, og Alberts har været flittig til at inddrage danske historikeres forskning og synspunkter, hvor de foreligger på tysk i konferencerapporter, artikler i *Grenzfriedenshefte* o.l. Alligevel er og bliver det et problem, at et hovedværk som Finks ovennævnte trebindsværk ikke benyttes.

Alberts har valgt et andet perspektiv end Schlürmann, nemlig det danske riges stadige reduktion i kraft af 1600-tallets svenskekrige, tabet af Norge i 1814 og katastrofen over dem alle, nederlaget i 1864 med tabet af hertugdømmene. I denne forfaldshistorie ser Alberts nemlig årsagen til, at der fra dansk side blev udfoldet så store bestræbelser på at itale- og iscenesætte grænseændringen i 1920 som en genforening, hvor en del af det tabte Slesvig vendte tilbage til moderlandet. Han ser dette og særlig den højtidelige fejring med kongen og den hvide hest i centrum som et anakronistisk forsøg på en kollektiv behandling af et nationalt traume. Efter anmelderens mening er dette lange tidsperspektiv problematisk. Tabet af Skånelandene og Norge udgjorde i 1920 næppe længere åbne nationale sår, overlejret som de var af troen på nordisk samhørighed. Nederlaget i 1864 er en anden sag. Udvandrede og udviste sønderjyder mindede danskerne nord for Kongeåen om langsigtede menneskelige følger af nederlaget. Støtten til sønderjyderne blev en folkesag. Det rækker som forklaring på den omfattende fejring af genforeningen med Sønderjylland.

Grundlæggende afviser Alberts imidlertid, at der er retsligt grundlag for at tale om en genforening. Ifølge Alberts ophævede Christian I's aftale med det slesvig-holstenske ridderskab i Ribe i 1460 hertugdømmet Slesvigs status som et dansk len. Båndet mellem Slesvig og Danmark var herefter alene af dynastisk karakter. Derfor kunne der i 1920 ikke være tale om en rigtig genforening: "En del af det tidligere autonome hertugdømme Slesvigs område bliver i 1920 indlemmet i kongeriget Danmark, ikke genforenet med dette." Ifølge Alberts er genforeningsperspektivet en "historieforfalskning", som bør henvises til "historiens ringbind med afsluttede sager". Christian X's ridt var en unødvendig "komedie", da indlemmelsen af Sønderjylland var tilstrækkeligt begrundet med nationalitetsforholdenes udvikling i 1800- og 1900-tallet. Alberts afviser dermed ikke 1920-grænsen som sådan, men den tilhørende officielle danske historiepolitik. Det skal også fremhæves, at Alberts beklager den dansk-tyske helstats sammenbrud og den dermed sammenhørende deling af Slesvig. Om sin bog siger han: "Den bæres tillige af en beklagelse af, at det ikke lykkedes konger og politikere i det 19. og 20. århundrede at opretholde Slesvig med sin regionale rigdom og sin egenart som et hele og som *sådan* føre det ind i fremtiden. Forbundsopbygningen hos de Danmark så nærtstående Forenede Stater, Schweiz' statslige konstruktion og Christian VIII's/Frederik VII's forfatningsudkast udgjorde lovende udgangspunkter for en moderne fremtid for helstaten." Alberts gør ret i at påpege alternativer til den udvikling, som fandt sted, men efter anmelderens opfattelse var den dansk-tyske helstat dødsdømt efter nationalstatstankens fremkomst og fremvækst i 1800-tallet. Uanset hvor dygtige konger og politikere monarkiet havde rådet over, ville Tysklands samling før eller siden havde ført til, at Holsten og Lauenborg og i det mindste en større del af Slesvig var gået tabt.

Alberts' kritiske syn på den danske genforeningsgrundfortælling har ikke overraskende givet anledning til diskussion. Det vil føre for vidt at komme nærmere ind på denne her. Anmelderen henviser til sin artikel om genforeningsbegrebet i *Sønderjysk Månedsskrift* 2020:7.

Perspektivet i bogen betyder, at dens titel rammer temmelig skævt i forhold til dens faktiske indhold. Vi skal gennem en omfattende og detaljerig baggrundsbeskrivelse, før vi to tredjedele henne når frem til efteråret 1918. Begivenhederne 1918-20 afhandles over mindre end 50 sider. Det betyder, at så væsentlige aspekter som de tysk-borgerliges og arbejderbevægelsens stilling til grænsedragningen i det væsentligste forbigås, økonomiske og sociale forudsætninger ligeledes. Bogen standser ved 1920. Grænsedragningens efterhistorie om, hvordan der opstod to nationale mindretal nord og syd for grænsen, deres krav om en revision af 1920-grænsen henholdsvis i mellemkrigstiden og efter 1945, mindretalsproblemerne gradvise løsninger,

København-Bonn-erklæringerne m.m. behandles således ikke. Det er forfatterens frie valg, og det samme gælder hans overordnede perspektiv, men det er valg, som betyder, at hans bog ikke kan blive den moderne, tysksprogede almene fremstilling om afstemning og grænsedragning. Dette udelukker dog ikke, at den kan have interesse som en personligt farvet fortolkning af helstatens og hertugdømmets dramatiske historie.

Hans Schultz Hansen

Ankjærgaard, Simon Kratholm (i samarbejde med Ole Sonnichsen): *Genforeningen 1920. Da Danmark blev samlet*.

Storyhouse, 2019, 406 sider.

Genforeningen 1920. Da Danmark blev samlet er en statelig bog i coffee table-format, lækkert trykt og vellustreret. Selvom dens 400 sider muligvis kunne skræmme én og anden mindre læsevante, så er det uden grund: Der er god plads på siderne, sproget flyder let og bogen er hurtigt læst.

Forfatterens udgangspunkt er hans forundring over, at Sønderjyllands genforening med Danmark som regel fremstilles som noget naturgivet; som noget, der måtte ske – og at den nuværende grænse ses som den helt indlysende, naturlige grænse mellem Danmark og Tyskland. Men meget kunne være gået helt anderledes, og forfatterens målsætning er derfor at formidle og diskutere, hvorfor og hvordan Genforeningen fandt sted (efter skriftet, s. 381). Det gør han så på udmærket vis.

Det centrale ord i forfatterens målsætning er "formidle". Kendere af Genforeningens historie vil ikke møde meget nyt, og bogen kan derfor ikke erstatte Troels Finks mere end 40 år gamle trebindsværk *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920*. Men det er heller ikke intensionen, og bogen giver alligevel en forholdsvis grundig – og ret traditionel – gennemgang af de vigtigste begivenheder i genforeningsprocessen: fra det tyske nederlag i Første Verdenskrig over den indædte kamp om den kommende grænses beliggenhed til kongens ridt over grænsen og den store fest på Dybbøl den 10. og 11. juli 1920. Bogen opfylder dermed på udmærket vis en ny generations behov for et standardværk om Genforeningen, og det er derfor ikke ufortjent, at værket har ligget på bestsellerlisterne stort set siden den udkom.

Forfatteren har valgt at følge nogle hovedpersoner undervejs. Persongalleriet udgøres blandt andet af trekloveret fra Tysklands og Preussens parlamente, H.P. Hanssen, Nis Nissen og H.D. Kloppenborg-Skrumsager. Det rummer et drama i sig selv, at Kloppenborg-Skrumsager brød med de to andre på spørgsmålet om Flensborgs fremtid. Også de to rigsdanskere, H.V. Clausen og Jonas Collin, der stod i skarp opposition til hinanden, får lov at spille vigtige roller, og det samme gør kong Christian X og statsminister Zahle. To almindelige, sønderjyske krigsdeltagere er der også blevet